

KOLOMBİYA-ÖNCESİ ANTİK EKVADOR SERAMİK SANATI VE CASA DEL ALABADO MÜZESİ'NDE SERGİLENEN ŞAMANİST ESERLER

Funda Altın*

Özet

Araştırmanın amacı Güney Amerika'nın kuzeybatısında yer alan ve yaklaşık 12.000 yıldır varlık gösteren antik bir medeniyetin, yani gerçek Ekvador yerlilerinin kadim inançları ile seramik üretimleri arasındaki yakın bağı ele almaktır. Quito'da bulunan Pontificia Universidad Católica del Ecuador'un Mimarlık Fakültesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi öğrencileri için araştırmacı tarafından 2017 senesinde düzenlenen seramik çalışmayı kapsamında bölgedeki ören yerleri ve arkeoloji müzeleri de ziyaret edilmiştir. Bu alan araştırması sırasında ziyaret edilen Casa del Alabado adlı müzede; İnkâ, İspanya ve Kolombiya hakimiyetleri öncesi üretilmiş olan antik Ekvador şamanist seramik eserleri incelenmiş ve dokümantasyon çalışması yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, M.Ö. 4.000 ile M.S. 1.530 yılları arasında antik Ekvador yerlilerinin inançları doğrultusunda ürettikleri seramik eserlerini ve bunların şaman kültürüyle ilişkilerini kapsamaktadır. Ekvador'un başkenti Quito'da bulunan Casa del Alabado Müzesi, bu eserlerin en iyi örneklerinin bir arada görülebileceği nadir müzelerden biridir. Konuyla ilgili veriler, müze küratörü, müze katalogları ve Quito'daki üniversite kütüphanelerinin yanı sıra seramik etkinliğine ev sahipliği yapan üniversitenin seramik bölümü öğretim elemanlarından ve resmi internet sitelerinden edinilmiştir. Toplanan tüm veriler; iklim, coğrafya ve inanç ekseninde ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, antik Ekvadorluların seramik sanatındaki ustalık ve tasarım becerilerinin (ideoloji-kavram-ürün kalitesi-üretim vizyonu açısından) son derece ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Şamanizm üzerine çok sayıda araştırma olduğu bilinmektedir ancak Güney Amerika şamanlarının inançlarının bir yansıması olan seramik eserlerin diğer şaman kültürlerindeki karşılığının ne olduğu ele alınmamıştır. Şaman inancının Orta Asya'dan Amerika'ya (Yeni Dünya'ya) geçtiği yönündeki bilimsel veriler de göz önünde bulundurulduğunda, seramik eserler baz alınarak farklı ilkel şaman topluluklarının ayin objeleri üstüne bir karşılaştırma çalışması yapmak hem mümkün hem de gereklidir.

Anahtar kelimeler: Ekvador, Şamanizm, İdeoloji, Antik Seramik Sanatı, Casa del Alabado

ANCIENT ECUADOR'S PRECOLUMBIAN CERAMIC ART AND THE SHAMANIST ARTWORKS DISPLAYED AT CASA DEL ALABADO MUSEUM

Abstract

The aim of this research is to examine the close relationship between the 12.000 years old ancient civilization of Ecuador's indigenous people's primeval beliefs and their ceramic production practices. Within the ceramic workshop organized by the researcher for the students of Pontificia Universidad Católica del Ecuador-Quito's Art and Design Faculty in 2017, archeological sites and museums have also been visited. During this field study the researcher visited the Casa del Alabado Museum, where she investigated the shamanist ceramic artifacts which have been produced before the dominations of Inca Empire, Spain and Colombia in this region, and collected the necessary documents. Thus this research includes the relationship between the antique Ecuador's indigenous people's ceramic artifacts, which they produced in line with their beliefs between 4.000 B.C.-1.530

* Doç. Dr. Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi-Seramik ve Cam Bölümü fundaltin@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-5981-9596

A.C., and their shaman culture. Casa del Alabado Museum situated in Ecuador's capital city Quito is one of the scarce examples, where the best representatives of these artifacts one may come across, are displayed. The relevant data have been elicited from the curator and catalogues of the museum, from the library and ceramic department lecturers of the hosting university and official websites. All the data obtained have been evaluated by considering climate, geography and belief. The results of this research revealed that (in the context of ideology-concept-product quality-production vision) the antique Ecuadorians's ceramic knowledge and design skills were extremely advanced. The abundance of researches about shamanism in the literature is clear, yet the equivalent examples of these ceramic artworks, which are the reflections of South American shamanists's beliefs, in other shamanist communities are not discussed. Furthermore, by considering the substantial scientific data proving that Shamanism passed down from central Asia to America (the New World), it is both possible and necessary to do a comparative study on different primitive shaman communities's ritual objects by selecting ceramic artifacts as the baseline.

Keywords: Ecuador, Shamanism, Ideology, Antique Ceramic Art, Casa del Alabado

Giriş

Latin Amerika uluslarından biri olan Ekvador, fiziki zıtlıkların ve farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle oluşan benzersiz bir dokuya sahiptir. Kuzeyindeki Kolombiya ile güneyindeki Peru ve batısındaki Pasifik Okyanusu arasına sıkışmış Ekvador'u boydan boya kesen And Dağları'nın varlığı ve ülkenin 0° enleminde yer alması sonucunda, ülkede büyük bir doğal çeşitlilik görülür. Buğulu tropik ormanlar, karla kaplı volkanik dağlar, dünyanın en büyük okyanusu ve en çok bitki ve hayvan çeşitliliğinin görüldüğü Galapagos Adaları'nın varlığı, ülkede her tür iklim ve doğa olayının gerçekleşmesini olağan kılmaktadır. İklimi ve coğrafi konumu kadar ülkede yaşayan nüfusun çeşitliliği de Ekvador'un bir 'Latin Amerika mikrokozmu' olarak kabul edilmesini sağlar. Siyahiler, Kızılderililer, Ortadoğulular, Avrupalılar (ağırlıklı olarak İspanyollar), Orta Amerika yerlileri ve melezlerden oluşan ülke nüfusu, büyük bir kültürel çeşitliliği de beraberinde getirir. İnsan varlığına dair ilk işaretlerin M.Ö. 12.000 yılına tarihlendiği Ekvador'un bilinen en önemli yerleşimcileri, kıyı bölgelerinde M.Ö. 8.000-4.600 yılları arasında yaşayan Las Vegas kültürü, M.Ö. 3.500-1.500 arasında varlık gösteren Valdivia, ardından Chorrera (M.Ö. 1300-300), Jama-Coaque (M.Ö. 350-M.S. 1.530), La Tolita (M.Ö. 600-M.S. 200), Guangala (M.S. 100-800), Pasifik Okyanusu'na ulaşan İspanyol gemileri ile ilk karşılaşmayı yaşayan Los Manteños ile Cañari kültürleri ve bölgeye 1.438 yılında yerleşen, And Medeniyeti'nin son temsilcileri olan İnkalardır. 1.532 yılında yaşanan büyük iç savaş ise ülkenin İspanyol istilasına karşı zayıf düşmesine, sonucunda da Ekvador'un yaklaşık 200 sene boyunca İspanyol sömürgesi olmasına sebep olur. Böyle, gerek İspanya'nın gerekse Kolombiya'nın baskın gücü yüzünden Ekvador'un etnik ve kültürel yapısı onanmaz ve radikal bir değişime uğrar (Handelsman, 2000, s. 13).

Kolombiya ve İspanya-öncesi Antik Ekvador eserlerinin sahip olduğu estetik ve manevi değerler, Ekvador topraklarında yaşayan 'yerli'lerin kültürünün ne kadar güçlü ve derin olduğunu göstermektedir. Ekvador'un başkenti Quito'da bulunan Casa del Alabado (*Övgü Evi*) adlı Kolombiya-öncesi Sanatlar Müzesi'nde sergilenen antik eserler, Ekvador topraklarının gerçek sahiplerinin sanatsal düzeylerini, inançlarını ve yaşam rutinlerini kavramak açısından iyi birer temsilcilerdir. Dolayısıyla bu eserler hem tarihi bir dizin hem de kültürel 'ara bulucular' olarak nitelendirilebilirler. Çünkü bu eserlerde görülen tavırlar bilgiye, bilgiler örüntülere ve nihayetinde örüntüler de figürün sosyal doku içindeki konumunu belirten işaret ve sembollere evrilir. Böylece erkekler birer 'Şef'e, kadınlar birer 'güzellik ve doğurganlık idolü'ne, savaşçılar 'doğal güçlerin vücut bulmuş hali'ne dönüşürler. Ayrıca bu arkeolojik nesnelere, sahip oldukları sanatsal ve estetik unsurlar sayesinde, bir hikaye anlatırlar. Estetik değerler ile hikayelerin birleşmesi sonucunda da bu

eserleri özenle meydana getirmiş olan ilkel bir kültürün hayat anlayışını, yaratıcılığını ve üstün becerilerini kavramak mümkün olur. Bu eserlerdeki figürlerin kıyafetleri, vücut süsleri ve takıları, fiziksel duruşları ve ifadeleri, görsel dışavurumlarının ötesinde yer alan antik değer ve inançları anlamak için yol gösterirler (Gómez-Tejada, 2014, s. 9)

Casa del Alabado Müzesi'nde sergilenen antik şamanist eserler; Valdivia (M.Ö. 3.500-1.500), Napo (M.Ö. 1.200-1.600), Manteño-Guancavilca (M.Ö. 1.100-1.520), Chorrera (M.Ö. 1300-300), La Tolita (M.Ö. 600-M.S. 200), Bahía (M.Ö. 450-M.S. 700), Guangala (M.S. 100-800), Jama-Coaque (M.Ö. 350-M.S. 1.530) ve Charci Pasto (M.S. 750-1.550) kültürlerinin, seramik, taş, metal, ahşap ve fildişi kullanarak ürettikleri örneklerden oluşur. Bu çalışmada ise antik Ekvadorluların sanatsal üretimlerine yön vermiş ve farklı diğer kültürleri de etkilemiş olan üç Ekvador kültürü/dönemi, en güçlü ifade biçimlerine ulaşılmış olması bakımından ana başlıklar olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Şamanizm inancının üç boyutlu temsili ürünlerini yorumlarken, Valdivia, Chorrera ve Jama-Coaque kültürleri iyi birer temsilci ve çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Ancak bu söz konusu Ekvador kültürlerinin eser ve inançlarını incelemeye başlamadan önce, bölgede bin yıllardır toplumsal hayatı düzenleyen Ekvador Şamanizmi'nin doktrini kısaca aktarılmıştır.

Ekvador'lu bir yazar, siyasetçi ve ressam olan Juan León Mera Martínez (1832-1894), 1894'te yazdığı 'Sanatla İlgili Kavramlar' adlı makalesinde inanç ile yaratıcılık ve sanatsal faaliyetler arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: "Kunduz ve arı mimardır, bülbül ve kanarya ise müzisyen; sanatlarını doğadan öğrendikleri gibi korumuşlardır. Sanatsal yetenek ise ancak insanda mükemmelleştirilebilir". Bu ünlü Latin Amerika düşünürüne göre estetik, ilahi yaratılışın bir parçası, doğanın adil ve bilge yasalarından biridir. Zevkle estetiği 'göksel güzellik' çerçevesinde ilişkilendiren Martínez, antik Ekvadorluların eserlerine de bu pencereden bakılması gerektiğini belirtir. Ona göre sanatsal yaratıcılık ve ifade insan ailesinin bölündüğü tüm gruplarda aynı değildir; yeryüzü şekilleri, iklim ve ırk farklılıkları çok özel bir sanatsal zeka yaratır (Carrera, 2021).

Ekvador Yerlilerinin Antik İnançları

Antik insanların büyük bir özenle ürettikleri eserler üzerine bir yorum yapabilmek için öncelikle onların yerel inançlarını anlamak gerekir. Kızılderililer oldukları kabul edilen (16. yy. İspanyol sömürgeciliği öncesi) Ekvador yerlileri, evrenin, birbiriyle uyumlu ve dengeli üç ana katmandan oluştuğuna inanmışlardır. Axis Mundi (*Evren Eksenini*) veya Yaşam Ağacı¹ olarak açıklanan bu paralel evrenlerin en üst katında tanrılar ve ruhlar, orta katında bitkiler, hayvanlar ve insanlar gibi yaşayan tüm varlıklar, alt katında ise ölmüş insan atalarının yanı sıra ölüm ve doğurganlıkla ilişkili tanrı ve ruhlar yer alır. Yaşamın devamlılığı da bu üç dünya arasında sağlıklı ve kesintisiz bir enerji akışıyla mümkün olabilir. Yeryüzünün refahı ve insanların kötü ruhlardan korunması için de bu paralel evrenlerdeki ruhlar ve tanrılar ile ilişki kurulabilmesini sağlayacak faaliyetler (ayinler) yapılması gerekir. Bilge, rahip, şifacı, doktor, büyücü, lider, şair, yönetici, kahin vb. adlarla anılan ve insanlar ile doğa üstü varlıklar arasında aracılık eden antik 'din uzmanları' şamanlardır². Bir evin taşıyıcı kolonları gibi, onlar da bu paralel evrenleri birbirine güvenli bir şekilde bağlarlar. Ancak bu 'kutsal' araçlar aynı zamanda batını inançların da koruyucularıdır. Duruma göre; iyileştiren, geleceği gören, durugörüye ve toplumu kontrol etme gücüne sahip birer siyasi lider, savaşçı veya koruyucu rolü üstlenirler (Görsel 1-3).

¹ Ağacın kökleri yer altı dünyasındadır, gövdesi canlıların yaşadığı yeryüzü boyunca yükselir, dalları ise tanrı ve ruhların yer aldığı göksel diyara yayılır

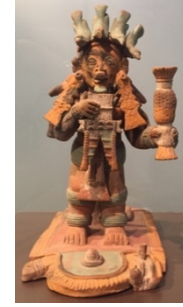
² 'Şaman' terimi, Tunguz dilinde dini tören uzmanları için kullanılan bir kelimedir. Şamanların tüm faaliyetleri, vecit, ayinsel uçuş, ölüm, yeniden doğum, yer altı dünyası ve öte alemle yolculuk, hayvanlar ve bitkiler ile işbirliği ve iletişim kurma, iyileştirme gücü, durugörü ve diğer sihirli güçler ile bağlantılıdır. Tüm varlıklar arasındaki iletişimi ve kutsal yaşam döngüsünü koruyacağına inanılan şamanın evrendeki rolü kısaca 'aracı' olarak açıklanabilir. (Elka Weinstein, 1999, s. 154)

Görsel 1: M.Ö. 450-M.S. 700, Bahía, İri boynuzları, yılan soyutlaması boyunluğu ve azametli başlığı ile tipik bir şaman.

Görsel 2: M.Ö. 350-M.S. 1.530, Jama-Coaque. Savaşçı Şaman.

Görsel 3: M.Ö. 950-350, Chorrera. Dini Lider Şaman.

Şamanizm'de Trans

Bu araçlar aynı zamanda, bilinç üstü duruma yükselmelerini ve diğer dünyalar ile iletişim kurmalarını mümkün kılacak halüsinojen bitkiler kullanarak güç ve otorite sahibi olurlar. Trans halindeki şaman diğer alemlere geçmesini sağlayacak kapıları³ (*portal*) açmayı başarır. Antik Ekvadorlular aynı zamanda canlı cansız, tüm mineral, bitki ve hayvanların da insan gibi ruhu olduğuna inanırlar. Her bir ruhun gücü de farklıdır. Örneğin taş, metal ve deniz kabuğu gibi materyaller içsel bir kozmik güce sahiptir. Sıradışı nesnelere de ancak maneviyatı güçlü insanlar yaratabilir. Çünkü bu objelerin, ölmüş ataları, yaşayanların dünyasına çağırma ve kullanıcılarını koruma gücüne sahip olması gerekir. Dolayısıyla bu objeler doğaüstü ayinlerin yanı sıra önemli dini, sosyal ve siyasi törenler sırasında da antik Ekvador'un 'elit'leri tarafından üstün güçlere sahip kutsal araçlar olarak kullanılmıştır. Tıpkı günümüz doğaüstü ritüellerinde kristal küre, el oyması figürin, arkeolojik obje, sağaltıcı desenli kumaş, halüsinojenik bitki, şifalı ot, tütsü ve benzerlerinin kullanılması gibi... (Stohtert, 2010, s. 74)

Şamanizm'de Cenaze

Antik Ekvadorlular için cenaze törenleri de çok büyük bir öneme sahiptir çünkü yaşam ve ölüm kesintisiz bir döngüdür. Yaşamın sürekliliğini sağlayan kozmik enerjinin sekteye uğramaması için de yaşayanların ölümlere ihtiyacı vardır. Aynı zamanda ölüm ile doğurganlık arasında da yakın bir bağ mevcuttur: ölümler yeni hayatlara can verir, onlar tıpkı toprağa ekilmiş tohumlar gibidirler. Dolayısıyla mezarlar da metaforik bağlamda yeni yaşamların ana rahmi olarak görülür. Bu inanç doğrultusunda antik Ekvadorlular mezarlara belli nesnelere koyarlar: su ve yağmuru simgeleyen *Spondylus*⁴ gibi deniz kabukları, bitki örtüsünü simgeleyen turkuaz boncuklar veya yeşim taşı, yaşamın sürekliliğini ve güneşin toprağı besleme gücünü temsil eden gümüş, altın veya platin gibi madenler bunlar arasındadır. Cenaze törenleri ile insanlar, bu dünyadan göç edenlerin ölümlerine sorun çekmeden ulaşmasını sağlamak isterler çünkü ancak o zaman ölenler faydalı birer ruha dönüşebilir ve yaşayan insanlar için elzem olan yağmur, bereket, sağlık, doğurganlık ve yaşam enerjisi gibi olguların sürekliliğini sağlayabilirler. Ölümlerin kemiklerinin çok yakın bir geçmişe kadar insanların evlerinin içinde muhafaza edilmesinin sebebi de bunların koruyucu ve iyileştirici bir kozmik enerjiye sahip olduklarına duyulan inançtır. Törenler sırasında paylaşılan yiyecek ve içecekler de sosyal hayatın birlikteliğini güçlendirir. Ayrıca paralel evrenler ile iyi ilişkiler kurmak için tanrılara sunulan ve ölümlerle birlikte mezara gömülen tütün, koka yaprağı, kan ve bitki gibi hediyelerin yanı sıra onlar için

³ Yerdeki doğal veya yapay delikler, mezarlar, göletler, kaynaklar, mağaralar, açık ateş alanları, aynalar vb. şamana *portal* olarak hizmet eder.

⁴ *Spondylus*, 'dikenli ıstıridye' olarak da bilinen, sıcak okyanus sularında yaşayan çift kabuklu bir yumuşakçadır. İlk olarak Seramik Öncesi Dönem'de (M.Ö. 4.200-2.500) And Medeniyeti'nde görülmüştür. And halkı bu kabukları ayinlerde, takı yapımında, mimari bezemelerde, taş ve seramik heykel süslemelerinde ve cenaze törenlerinde ölümler ile mezara gömülen kutsal objeler olarak kullanmışlardır.

kurban edilen insan ve hayvanlar da bu cenaze törenlerinin önemli unsurları olmuştur. Günümüzde müzelerde rastlanan özel eşyalar, bu tür törenler sırasında kullanılmış ve çoğunlukla ölüyle birlikte mezara gömülmüşlerdir (Guerrero, 2010, s. 21-23).

Şamanizm’de Doğurganlık ve Üreme

Yaşamın devamlılığını güvence altına almanın diğer bir yolu da doğurganlığı artırmak için sonsuz sayıda ritüel gerçekleştirmek ve bu konuyu hatırlatacak objeler üretmektir. Antik Ekvadorluların bu yaşam döngüsü saplantısı; cinsel birleşme, erkeklik organı, doğum anı, hamile kadın, çocuklu çift ve emziren kadın gibi tasvirleri hiç durmadan hayata geçirmelerine vesile olur (Görsel 4-9).

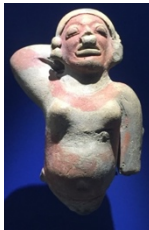

Görsel 4: M.S. 750-1.550, Charci Pasto. 24 x 20 cm. Çocuk doğurmakta olan antropomorfik kadın figürü

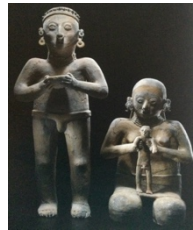

Görsel 5: M.S. 750-1.550, Charci Pasto. 13,8 x 34,5 cm, Paccha: Toprağa *chicha*³ dökmek için kullanılan antropomorfik bir tören kabı

Cinsiyet temsilleri sadece insan doğasını anlatmakla kalmaz, aynı zamanda yağmur, güneşin hareketleri, döllenme, büyüme, bahar, yaz ve hasat gibi kritik olayları da temsil ederler. Kolombiya-öncesi antik Ekvador geleneklerinin bazılarında, çoğalmadaki rollerine ve gezegenimizdeki yaşam döngüsüne katkılarının önemine dikkat çekmek için erkek ve kadın üreme organları açık ve belirgin olarak tasvir edilir. Amerika seramik tarihinde üreme konusunda eserler ürettiği bilinen ilk medeniyet de Valdivia kültürüdür. Bu figürlerin, gerek kadın kimliğini ve doğurganlığı yüceltmek için düzenlenen ergenlik ayinlerinde gerekse ‘yaratan’ bir tanrıçaya hayranlık gösterme veya ruhları iyileştirme amaçlı törenlerde kullanıldığı tahmin edilmektedir. Çünkü Valdivialıların inanışına göre kadın, evrendeki en yüce varlıktır (Stohtert, 2010, s. 62-69).

Görsel 6: M.Ö. 350-M. S. 350, La Tolita. Antropomorfik kadın figürünü

Görsel 7: M.Ö. 500-M. S. 1.530, Jama-Coaque. Ayakta duran erkek erkekliğini simgeleyen hediyeler sunarken, yanında yerde oturan kadın da (27,7 x 44,5 cm) doğurganlığının sembolü olan çocuğu sunar

Görsel 8: M.S. 750-1.550, Carchi-Pasto. 14,2 x 24,8 cm. Hamile bir kadın figürü: varoluşun gerçek koruyucusudur

Görsel 9: M.Ö. 4.000-1.500, Valdivia. 3,5 x 9,7 cm Antropomorfik çocuklu kadın figürü

³ Güney ve orta Amerika’da mayalanmış mısırdan yapılan bir bira

Şamanizm’de Denge ve Güç

Ezeli dünyanın imgeleri, sıradışı gerçekliğin temsilinden meydana gelir. Spiral biçimli şişeler, labirenti andıran seramik mühürler, bir zamanlar kainatı tanımlayan ruhani güçlerin eşzamanlı kaos ve uyumlarını hatırlatır. Antik Ekvador yerlileri de bu ezeli ruhların farkındadır. Depremler, yanardağ patlamaları, kasırgalar, taşkınlar, değişen ışık ve atmosfer olayları gibi öngörülemeyen tüm karmaşalar aslında bir dengeyi de içinde barındırır. Mükemmel ekolojik sistemin hassas dengesi, doğasındaki dualite ve mutlak ‘işbirliği’ne aynı ölçüde muhtaçtır. Çift renkli seramik eserler (Görsel 10-12) bu ikilemi hatırlatırken, mühür ve kaplar üstündeki spiral desenler de (Görsel 13-14) yaşam enerjisinin sonsuz akışını simgeler.

Görsel 10: M.Ö. 950-350, Chorrera. 13,8 x 24,5 cm.
Fısıldayan Şişe

Görsel 11: M.Ö. 1.200-1.600, Napo. 28 x 27,4 cm.
Antropomorfik Kap. Ayauascanın etkisiyle gören, duyan ve şarkı söyleyen şamanın vücudunu saran labirentvari çizgiler, bilginin gücünü simgeler

Görsel 12: M.Ö. 1.000-300, Chorrera. 41 x 18,8 cm.
Antropomorfik figür

Görsel 13: M.Ö. 1.100-1.520, Manteño-Guancavilca

Görsel 14: M.Ö. 4.000-1.500, Valdivia

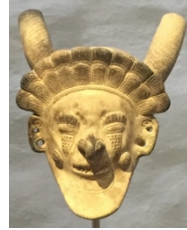
Güç kavramı sadece bir bireyin diğerleri üzerindeki otoritesinden ibaret değildir. Modern dünyada ‘güç’ anlayışı, ilkel, avcı-toplayıcı, tarımla uğraşan ve sanayi-öncesi topluluklarından çok farklıdır. Fakat her iki çağda da gücün ortak ifadesi, saygınlık, düşünsel üstünlük, karizma ve inançtır çünkü bu olgular ideolojik bir amaca hizmet eder ve böylece güç dengelerini belirler. Dini inançlarda olduğu gibi gücün kaynağı olan ideolojide de, otorite veya sosyal statü sembolleri önem kazanır. Toplumsal aidiyet, dayanışma, kimlik, norm ve kurallar vb. olgular, ayinler düzenleyip bu ayinler sırasında semboller kullanarak öğretilebilir. Antik tarım toplumlarında din, ayin zamanlarını belirleyen bir takvime sahiptir ve bu dönemlerde sembolik anlamlar barındıran nesnelere ihtiyaç vardır. İdeoloji, gücü cisimleştirir ve meşrulaştırır. İdeolojiler aynı zamanda da güçlü ve sembolik eserleri sadece belli bir ‘elit’ kesimin himayesi ve erişimine teslim ederek sosyal eşitsizliği

vurgularlar. Arkeolojik buluntular incelendiğinde, ikonik öğelere sahip usta yapımı eserlerin tören alanlarında ve anıtsal yerlerde bulunması ve bu objelerin son derece özenle ve düşünülerek işlenmiş olmaları, gücün seçkinler ve ayinler ile olan ilişkisini açıklar (Mann, 1986).

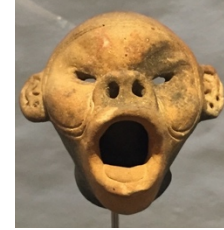
İkonik ve kutsal seramik objeler genelde; güçlü insanların, kadınların, erkeklerin yanı sıra puma, maymun, yarası, timsah, kurbağa, yılan gibi hayvanların temsillerinden ibarettir ve bu ikonik modeller de paralel evrenler mitindeki yerlerini alırlar. En çok korkulan hayvanlar, dayanıklılık, üstünlük ve gücün sembolleri olurlar. Ölümlerine göç eden ruhları korumak için terk ettikleri bedenlerinin mezarlarına gömülen bu zoomorfik ve antropomorfik seramikler de (Görsel 15-17) ölü ruhlarla, yeryüzü canlıları olarak eşlik ederler. Çok güçlü kişilerle birlikte maiyeti de diri diri gömülürken, pek çok kültürde insanlar sadece tanrılar için kurban edilir. Böylece bu değerli seramik eserlerin yanı sıra değerli taş ve madenler de güçlü liderlerin mezarlarındaki insan ve hayvan kurbanların yerini doldururlar (Zeidler, Stahl ve Sutlif, s. 14).

Görsel 15: M.Ö. 350-M.S.350, La Tolita, ~3-4 cm

Görsel 16: M.Ö. 350-M.S.350, La Tolita, ~3-4 cm

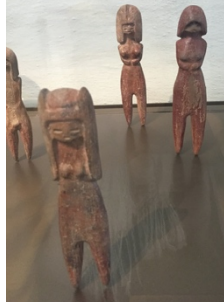
Görsel 17: M.Ö. 350-M.S.350, La Tolita, ~3-4 cm

Valdivia Kültürü (M.Ö. 3.400-1.500)

Ekvador'un Guayas bölgesinde bulunan Real Alto, kadim gelenekleri titizlikle sürdürmüş olan Valdivia kültürünün yaklaşık 2.000 yıl süren varlığının izlerine rastlanan önemli bir antik yerleşim alanıdır. Pasifik Okyanusu ile Verde Nehri arasında kalan bölgede balıkçılığın yanı sıra tarım ile de uğraştığı bilinen Valdivia halkı, özellikle kırmızı astarlı ve ince kazıma dekorlu bezemeleriyle dikkat çeken çömleklerin yanı sıra çok sayıda ayin heykelciği de üretmiştir. Deniz kabuğundan yapılmış ve Peru ve Mezoamerika gibi daha sonraki kültürlerde de ayinler sırasında çok yaygın kullanılan ve önemli bir yeri olan seramik müzik aletleri de bu bölgede bulunmuştur. Nihayetinde müzik ve dans, dini törenlerdeki kendinden geçiş sürecine daima eşlik etmiştir. Ayrıca tören alanı olarak tasarlanmış dairesel formda büyük bir meydana bulunan kırık çömlek ve figürin parçaları, burada yüzlerce Valdivialının senenin (7-8 ay gibi) büyük bir kısmında ayin ve törenler yaptığını göstermektedir (Lathrap, Marcos ve Zeidler, 1977).

Güney Amerika'daki ilk seramik örnekleri olduklarına inanılan Valdivia seramikleri incelendiğinde dekor tarzları ve buluntuların ortak özellikleri dolayısıyla tarih öncesi Japon Jōmon Dönemi seramikleri ile benzerlikleri dikkat çekmiştir. Japon seramiklerinin Ekvador kıyılarında nasıl bilinebildiğinin açıklaması ise Jōmon balıkçıların bir fırtına sonucu Ekvador kıyılarına sürüklenmiş ve buradaki halka bu zanaati öğrettikleri şeklindedir. Bu bölgede batılı arkeologların en çok dikkatini çeken seramik örnekleri, 'Venüs' olarak adlandırdıkları kadın figürinleridir. (Görsel 18, 19) Kısa kolları, gür saçları ve iri göğüsleri ile Santa Elena yarımadasında bulunan çok sayıda kırık Venüs heykelciği, Valdivia halkının (tarımsal verim ve bereketli yağmurlara dair) dini törenler ve ayinler sırasında bu seramik objeleri kullandığını göstermektedir. Bölgenin seramik buluntuları aynı zamanda şamanist faaliyetlerin başlangıcına dair de ipuçları barındırmaktadır (Bray, s. 15-18). Şaman lider ayinlerden önce küçük insan figürinleri şekillendirir, onları özenle dekore eder ve içlerine 'iyi bir ruh' yerleştirir. Figürin böylesi özel bir güçle donatıldıktan sonra artık hastaların iyileştirilmesi gibi ritüellerde kullanılabilecek niteliklere sahip olur. Bu ayinlerde en az iki

antropomorfik figürin kullanılır, bunlar şamanın hastayı iyileştirmesini kolaylaştıracak yardımcıları olarak hastanın karşısına yerleştirilir. İyileştirme ayini sona erdiğinde bu figürinlerin tüm kutsal güçlerini kaybettiğine inanılır ve çoğunlukla kırılarak atılır veya bir süre daha hasta tarafından birer tılsım olarak saklanırlar. Ancak arkeolojik buluntular, sonunda hepsinin kırılarak atıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu figürinlerin şaman ayinlerinde kullanıldığının en önemli kanıtı da neredeyse tüm antik Venüs buluntularının kırık ve çoğunlukla halkın çöplerini biriktirdiği yerlerde bulunmuş olmasıdır (Evans ve Meggers, 1958).

Görsel 18: M.Ö. 4.000-1.500, Valdivia. Venüs (kadın figürini)

Görsel 19: ~M.Ö. 2.500-2.000, Valdivia. Kadın Figürini

Chorrera Kültürü (M.Ö. 1.300-300)

Birçok farklı kültürün bir araya geldiği Chorrera, Ekvador'un batı kıyıları ile And Dağları arasına yayılmış bir medeniyettir. Pululahua Yanardağı'nın patlaması sonucu yok olduğuna inanılan Chorrera halkı, çömlekçilik konusunda oldukça gelişmiş bir teknoloji ve beceriye sahiptir. Bu sayede, komplike çanak ve şişe formlarının yanı sıra son derece güçlü ifadelerle sahip heykeller yapmayı başarmışlardır. *Spondylus* kabuğu gibi objeleri dağ obsidyeni ile takas etmek üzere ticaret ilişkisi kurdukları ve And Dağları'nda yaşayan Jama-Coaque kültürüne de bu alışveriş vasıtasıyla seramik geleneklerini aktardıkları düşünülmektedir. Ancak Valdivia figürinleri, Chorrera heykelticilerine göre neredeyse üç kat daha büyüktür. Ayinlerde kullanılmak üzere içleri oyuk, insan, hayvan veya bitki soyutlaması olarak tasarlanmış bu kaplar, bereket, bolluk, doğurganlık ve gücü temsil eder (Görsel 20-21).

Görsel 20: M.Ö. 900-200, Chorrera. 10,2 x 36,2 cm.
Lotus Çanak.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/315997>.
10 Eylül 2022

Görsel 21: M.Ö. 1.100-300, Chorrera. Yavru maymun başlı kase.

<https://barakatgallery.eu/artworks/63689-chorrera-terracotta-bowl-decorated-with-monkey-heads-1100-bce-300-ce>. 15 Eylül 2022

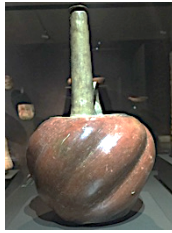
Chorreralıların ürettiği antropomorfik kaplardan bir kısmı 'fısıldayan şişe' olarak adlandırılır çünkü bir düdük veya ıslık gibi sesler çıkarmak üzere yapılmışlardır (Görsel 22).

Görsel 22: M.Ö. 950-350, Chorrera. 28 x 24,2 cm. Fısıldayan şişe: köprü şeklindeki orta kulpu iki varlık arasındaki iletişimi sağlarken, gri deniz kartalının tacının üstündeki noktalar yıldızları temsil eder

Genellikle cenaze törenleri sırasında kullanıldıkları tahmin edilen bu antropomorfik kaplardan balkabağı şeklindeki fısıldayan şişeler (Görsel 23-25) metaforik olarak ölüm-doğum ilişkisini vurgular ve kadın ile erkeği de aynı bünyede barındırır. Bombeli, geniş ve yuvarlık alt kısım kadın vücudunu, hatta rahmi andırır, ince ve uzun boyun ise fallik çağrışımlar yapar. Bu seramik kapların içinde su veya şamanın transa geçmesini sağlayacak *chica*⁶, *ayahuasca*⁷, *sanpedro*⁸ veya *vilca*⁹ gibi psikotropik sıvılar bulunur. Seramiğin: toprağı; sıvının: yeryüzündeki su, nehir, okyanus ve yağmuru; kabın içindeki boşluğun ise: havayı temsil etme gücü bağlamında düşünüldüğünde bu kaplar antik Ekvadorluların evrene dair görüşlerini de çok iyi anlatmaktadır. Bu kapların çıkardığı sesler aynı zamanda paralel evrenler ile iletişimi sağlar (Arce, 2006).

Görsel 23: M.Ö. 950-350, Chorrera.
Fısıldayan balkabağı şişeler

Görsel 24: M.Ö. 950-350, Chorrera.
Fısıldayan balkabağı şişeler

Görsel 25: M.Ö. 950-350, Chorrera.
Fısıldayan balkabağı şişeler

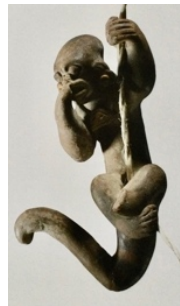
Bölgede yaşayan yarasa, timsah, kurbağa, maymun, kuş, *koati*¹⁰ vb. hayvanlar da ölüm ve yer altı dünyasını simgeler. Soyutlanarak seramik ayın kaplarına dönüştürülen bu hayvanlar nihayetinde şaman liderin ruhuna öte alemlerde rehberlik eder (Görsel 26-29).

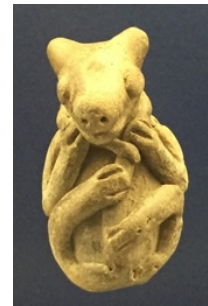
Görsel 26: M.Ö. 950-350, Chorrera

Görsel 27: M.Ö. 950-350, Chorrera

Görsel 28: M.Ö. 350-M.S. 1.530, Jama-Coaque

Görsel 29: M.Ö. 350-M.S. 1.530, Jama-Coaque

⁶ Fermente edilmiş bitki likörü

⁷ *Psychotria viridis* ile *Banisteriopsis caapi* yapraklarının suda kaynatılması ile elde edilen güçlü halüsinojenik etkiye sahip bir içecek

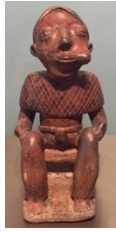
⁸ And Dağları'nda yetişen bir kaktüs. Meskalin içerir ve psikedelik etkiye sahiptir

⁹ *Anadenanthera colubrina* (And Dağları'nda yetişen bir ağaç) yaprakları ile hazırlanan, DMT içerikli psikoaktif bir içecek

¹⁰ Güney Amerika'nın kuzeybatısındaki And Dağları'na özgü rakuna benzeyen bir memeli

Doğal halüsinojenler içeren bitkiler Ekvador şamanları için çok önemlidir. (Görsel 30-31) Bu bitkiler ile hazırlanan içecek ve tozlar şamanın ruhlar ile iletişim kurmasını veya gerektiğinde onlardan korunmasını sağlarken aynı zamanda da şamanın duygusal dengeye ulaşmasını, negatif enerjilerden kurtulmasını, ruhlara rehberlik edebilmesini, kehanette bulunmasını, büyü yapmasını, bilginin kökenine ulaşmasını, zihinsel gücünü artırmasını, avın yerini bulmasını, düşmanların planlarını önceden görebilmesini, ölmüş atalarla iletişim kurmasını, entelektüel ve sanatsal becerilerini geliştirmesini sağlar (Şahin, 2021).

Jama-Coaque Kültürü (M.Ö. 350-M.S. 1.530)

Görsel 30: M.Ö. 950-300, Chorrera

Görsel 31: M.Ö. 350-M.S. 350, La Tolita, 12,4 x 9,8 / 12,5 x 9,3 cm

Koka çiğneyen şaman figürinleri. Ellerindeki kaplardan yedikleri kireç, koka yaprağının içindeki doğal bazların serbest kalmasını sağlar.

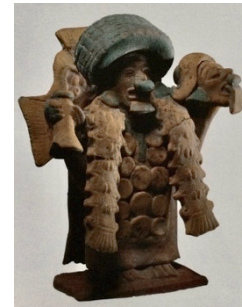
Ekvador'un batı kıyılarında, Jama ve Coaque nehirleri arasında neredeyse 2.000 yıl boyunca varlık gösteren Jama-Coaque kültürü, özenle işlenmiş, ileri bir seramik ustalığı gerektiren ve güçlü bir soyutlamanın ürünü olan ideal 'lider', 'dini rehber', 'savaşçı', 'müzişyen', 'aşçı' ve 'balıkçı' heykelticiklerinin yanı sıra çok sayıda ürettikleri antropomorfik ve zoomorfik seramik formları ile tanınır. Chorrera kültüründen öğrendikleri kalıp ile çoğaltma yöntemini epey ileri taşıyan bu medeniyet, tek bir şaman figürini için dokuz parçalı kalıp üretmeyi başarmıştır. Aynı zamanda bu kalıplar çok değerli aile yadigarları/mirası olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Kalıp kullanımı sayesinde Jama-Coaque seramik tarzının yüzyıllarca aynı kalitede sürmesi mümkün olmuştur. Çünkü onlar için bu kutsal tasvirlerin bozulmadan korunması büyük anlam ifade etmektedir. Kalıplar ile üretilen çok sayıda sanat eseri, denizcilikte de yetenekli olan Jama-Coaquelerin seyahatleri sayesinde Şili, Meksika ve Peru'ya kadar ulaşmış ve derin Jama-Coaque kültürünün buradaki seramik ustalarını da etki altında bırakmıştır. Kalıpla çoğaltılan figürlere eklenen çok sayıda bezeme elemanı ile klan, etnik köken, toplumsal statü, cinsiyet ve mesleki ayrımlar vurgulanmıştır. Pişirimden sonra yeşil, sarı, beyaz gibi açık renkler ve siyah ile boyanmış ve kuş, yılan, tarımsal ürün vb. ile süslenmiş büyük başlıklar, göğüs zırhları, iri kolyeler, kulak ve burun halkaları taşıyan iri burunlu figürinler, Jama-Coaque seramiklerinin tipik temsilcileri olmuştur (Masucci, 2008, s. 495) (Görsel 32-34).

Görsel 32:

Görsel 33:

Görsel 34:

M.Ö. 350-M.S.1530, Jama-Coaque. ~12 x 17 cm. Yer altı dünyasındaki kötü ruhlarla savaşan şaman kendi hayatını tehlikeye atar.

Sonuç

Antik Ekvador'u 'elitlerin dünyası' olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Çünkü 'elit'ler, topluluklarının lideri, en güçlü, en saygın, en bilge, en fedakar, en cesur ve en zengin kişileridir. Bir yandan bireyler ve diğer topluluklar arasındaki sorunları çözerken diğer yandan da esir aldıkları kadınları kendilerine eş, erkekleri de köle yapma gücüne sahiptirler. Ancak elitler arasındaki rekabet, ruhani güçler aleminin yanı sıra yaşayanlar alemindeki güçleri de sınanarak hiç durmadan sürer. Zenginliklerini: ihtişamlı dini ve politik törenlerde yaptıkları cömert harcamalar; soğukkanlılıklarını vurgulayan zafer hatırası kafatasları; vücutlarını dolduran takı, zırh, aksesuar ve dövmele; doğanın dengesini koruduklarının ispatı: verimli hasatlar, doğurgan kadınlar, bereketli tarlalar, yağmurlar; topraklarını ziyaret eden çok sayıda hacı; diğer topluluklar ile güçlü siyasi ve ekonomik işbirlikleri; paralel evrenlere yaptıkları başarılı seyahatler; iyileştirdikleri hastalar; hiçbir detayını atlamadıkları büyük cenaze törenleri; düzenli ağıt yakma merasimleri; zaferleriyle sonuçlanan destansı savaşlar... Bunların tümü elitistlerin rutin yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu kültürlerin sahip olduğu seramik, taş, kemik, ahşap, deniz kabuğu ve değerli metallere üretilmiş sanat eserleri ise onların varlığının, başarısının, kültürünün, çağının, inançlarının, gereksinimlerinin, amaçlarının ve yaşam hikayelerinin tartışmasız şahitleridir. Dolayısıyla antik Ekvador seramik eserlerini bu toprakların kadim inancı olan şaman kültürü ve bu kültürün öne çıkan medeniyetlerinin faaliyetleri bağlamında ele almak, bir dönemin antik topluluklarının, günümüz sanat anlayışının temellerini nasıl sağlamlaştırdığını görmemizi sağlar.

Son derece eski bir inanç olan Şamanizm'e, dünyanın farklı ve birbirinden uzak coğrafyalarında rastlamak mümkündür, üstelik hepsi benzer dokulara sahiptir. Öte yandan, bazı toplulukların daha fazla kaynak ve gelir elde etme hırsıyla, binlerce yıllık kadim kültürleri yok etme gücüne sahip oldukları da evrensel bir gerçektir. İlkel toplumların bozulmamış ruhlarını ele geçirmek için sayısız maske değiştiren güç sahipleri belki tarihi değiştirmiştir. Ancak bir milletin kültürel mirası daima gün ışığına çıkar ve müzelerdeki, literatürdeki yerini alarak itibarına yeniden kavuşur. Casa del Alabado'daki antik seramik eserler de antik Ekvadorluların ve onların şaman inancının ihtişam ve derinliğini tekrar hayata döndürmeyi başaran özel 'aracılar'dır. Bu örneklerin rehberliği ile farklı kültürlerin inanç ve yaşam anlayışlarını karşılaştırmak, nihayetinde de ortak bir insanlık tarihine ulaşmak mümkündür.

Kaynakça

- Adoum, J. E. (1974). The Enigma of Ecuador's ancient pottery; did it receive the imprint of an Asian people 4,500 years ago? *The Unesco Courier*. (4). 26-29.
- Arce, J. P. (2006). Whistling Bottles: Sound, Mind and Water. *Studien zur Musikarchäologie-Orient Archäologie*. 5 (20). 161-182. ISBN: 978-3896-4665-0-1.
- Barakat. (2022). Pre-Columbian Art of Ecuador. *Barakat Art Gallery-Mirror of All Ages & Cultures*. London. 15 Eylül 2022.
<https://barakatgallery.eu/artworks/63689-chorrera-terracotta-bowl-decorated-with-monkey-heads-1100-bce-300-ce/>
- Carrera, L. F. (2021). Análisis de la obra Conceptos sobre las artes por Juan León Mera (1894). *Designio: Investigación en diseño gráfico y estudio de la imagen-Ejemplar dedicado a: Arte, diseño y visualidades en América Latina*. 3 (1). 15-26. ISSN: 2665-6728.
- Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6.

- Evans, C. ve Meggers, B. J. (1958). Valdivia-an early formative culture of Ecuador. *Archaeology*. 11 (3). 175-182.
- Handelsman, M. H. (2000). *Culture and Customs of Latin America and the Caribbean-Culture and Customs of Ecuador*. London: Greenwood Press. ISBN: 0-313-30244-8.
- Lathrap, D. W., Marcos, J. G. and Zeidler, J. A. (1977). Real Alto: An Ancient Ceremonial Center. *Archeology*. 30 (1). 2-13. ISSN: 00038113.
- Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. London: Cambridge University Press. ISBN 13: 978-1107635975.
- Masucci, M. A. (2008). Early Regional Politics of Costal Ecuador. In, H. Silverman, W. H. Isbell (Ed.), *Handbook of South American Archeology* (pp. 489-503). New York: Springer Science+Business Media, LLC.
- Matos, R. (2021). Valdivia Female Figurines. *National Museum of the American Indian, Smithsonian Institution*. 10 Ağustos 2022.
<https://americanindian.si.edu/exhibitions/infinityofnations/andes/248403.html>
- Scher, S. (2021). Chorrera Ceramics from Ecuador. *Khan Academy*. 24 Eylül 2022.
<https://www.khanacademy.org/humanities/art-americas/south-america-early/xf20f462f:chorrera-culture/a/chorrera-ceramics-from-ecuador>
- Stohtert, K. (2010). Casa del Alabado-Museum Guide. In, J. L. G. Arenas (Ed.), *The Continuity of Life* (pp. 62-69). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6.
- Şahin, N. (2021). Ayahuasca: Ruhların Sarmaşığı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (27). 234-259. e-ISSN 2667-6575.
- Tamara, B. (2008). The Ecuador Reader: History, Culture, Politics. In, C. Torre, S. Stirffler (Ed.), *Ecuador's Pre-Columbian Past* (pp. 15-26). Durham: Duke University Press. ISBN: 978-0-8223-9011-4.
- Tejada, J. G., Fernández-Salvador, C. and Vásquez, J. (2014). *El Ornamento-Belleza y Poder en el Ecuador Antiguo*. Quito: Museo de Arte Precolombino Casa del Alabado. ISBN: 978-9978-68-072-8.
- The Met. (2022) Northern Andes, 1000 B.C.-1 A.D. *Metropolitan Museum of Art-Michael C. Rockefeller Wing*. NY. 10 Eylül 2022.
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/315997>
- Weinstein, E. (1999). *The Serpent's Children: The Iconography Of The Late Formative Ceramics of Coastal Ecuador*. Doktoral Thesis. University of Toronto. IISN: 0-612-41336-5.
- Zeidler, J. A., Stahl, P. and Sutlif, J. M. (1998). Recent Advances in the Archeology of the Northern Andes. In, A. Oyuela-Caycedo, J. S.Raymond (Ed.), *Shamanistic Elements in a Terminal Valdivia Burial, Northern Manabí, Ecuador: Implications for Mortuary Symbolism and Social Ranking* (pp.109-120). Los Angeles: University of California. ISBN: 0-917956-90-7.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 2.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 3.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 4.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6. p. 64
- Görsel 5.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6. p. 66
- Görsel 6.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 7.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6. p. 56
- Görsel 8.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6. p. 55
- Görsel 9.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6. p. 62
- Görsel 10.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 11.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 12.** Tejada, J. G., Fernández-Salvador, C. and Vásquez, J. (2014). El Ornamento-Belleza y Poder en el Ecuador Antiguo. Quito: Museo de Arte Precolombino Casa del Alabado. ISBN: 978-9978-68-072-8. p. 86
- Görsel 13.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 14.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 15.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 16.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 17.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador

- Görsel 18.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 19.** Adoum, J. E. (1974). The Enigma of Ecuador's ancient pottery; did it receive the imprint of an Asian people 4,500 years ago? The Unesco Courier. (4). 26-29.
- Görsel 20.** The Met. (2022) Northern Andes, 1000 B.C.-1 A.D. Metropolitan Museum of Art-Michael C. Rockefeller Wing. NY. 10 Eylül 2022.
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/315997>
- Görsel 21.** Barakat. (2022). Pre-Columbian Art of Ecuador. Barakat Art Gallery-Mirror of All Ages & Cultures. London. 15 Eylül 2022.
<https://barakatgallery.eu/artworks/63689-chorrera-terracotta-bowl-decorated-with-monkey-heads-1100-bce-300-ce>
- Görsel 22.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 23.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 24.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 25.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 26.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 27.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6.
- Görsel 28.** Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino-Museum Guide. (2010). Dhinaut, P. Y., Hirtz, C. and Ramírez, R. (Photography). Quito: Casa del Alabado. ISBN: 978-9942-9976-1-6. p. 69
- Görsel 29.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 30.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 31.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 32.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 33.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador
- Görsel 34.** Funda Altın kişisel arşivinden. (2017). Casa del Alabado Museo de Arte Precolombino. Quito. Ecuador